

BEDNARIK DORKA

Emberi jogok a büntetőeljárásban

„Emberi jogokon olyan alapvető és elidegeníthetetlen jogokat értünk, amelyek az embereket emberi mivoltuk alapján illetik meg.”¹

A magyar szakirodalom képviselőinek – Halmi Gábor és Tóth Gábor Attila – megfogalmazása alapján az emberi jogok olyan erkölcsi és egyben anyagi jogok, amelyek azon alapulnak, hogy a jogosult emberi lény, akit emberhez méltó bánásmód illet meg.

Az egyes államok alkotmányaiban és a különböző nemzetközi emberi jogi egyezményekben felsorolt és ebből kifolyólag a tételes jog részévé tett emberi jogokat hívjuk alapvető jogoknak (*fundamental rights*) vagy más néven alapjogoknak.²

Az emberi jogok sokasága között elengedhetetlen egyfajta rendszert teremteni.

Az emberi jogok második világháborút követő kodifikációs időszaka az a fordulópont, amely után az emberi jogok már nemcsak egy-egy nép és állam belügyeként kapnak szerepet, hanem nemzetközi szintűvé nővik ki magukat.

A kodifikációs folyamatok első meghatározó lépcsője az 1948. december 10-én, az ENSZ-közgyűlés által elfogadott Emberi jogok egyetemes nyilatkozata.³ Az emberi jogokat deklaráló első általános egyezségokmány következményeként az emberi jogok egyetemessé váltak – azaz minden embert mindenhol azonosan illetnek meg; egységes mércét állít az egyes államok emberi jogokkal kapcsolatos magatartása elé; valamint ezáltal vette kezdetét az emberi jogok nemzetközi egyezményekben foglalása az ENSZ és regionális intézmények keretei között.⁴

Ezt követően két általános jelleggel bíró egyezségokmányt fogadtak el 1966-ban az ENSZ keretén belül: a Polgári és politikai jogok nemzetközi

1 Magdalena Sepúlveda – Theo van Banning – Gudrún Gudmundsdóttir – Christine Chamoun – Willem J. M. van Genugten: Human rights reference handbook. University of Peace, Costa Rica, 2004, p. 41.

2 Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: Bevezetés – alapfogalmak. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 25. o.

3 Ennek az aktusnak állít emléket, hogy december 10-e lett az emberi jogok napja.

4 Kardos Gábor: Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: i. m. 144. o.

egyezségokmányt valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát.

A három általános védelemmel bíró egyezségokmányon kívül számtalan speciális, egy-egy meghatározott területre vonatkozó védelmet kifejező egyezmény jött létre.

A regionális szintű kodifikálás legjelentősebb állomása az Európa Tanács keretében 1950 novemberében, Rómában aláírt, tizennégy kiegészítő jegyzőkönyvvel bővített Emberi jogok európai egyezménye.

Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata

Az emberi jogok érvényesülésének alapját hazánk a jogforrási hierarchia legmagasabb fokán, az alaptörvényben határozza meg. Ezek a „sérthetetlen és elidegeníthetetlen” alapvető emberi jogok tehát nem az államtól származnak, hanem mindenkit emberi mivolta következtében illetnek meg.⁵

Az egyes országok alkotmányaiban és nemzetközi egyezményekben deklarált emberi jogok az ember veleszületett jogai, amelyek még az állam által is csak végső esetben, és akkor is csak szigorú garanciális intézkedések mellett korlátozhatók. A büntetőeljárások megtestesítik e végső eseteket, s lehetőség nyílik a jogok korlátozására, természetesen megfelelő garanciális biztosítékok ellenében. Két érdek ütközik egymással: az állam büntetőjogi igényének érvényesítése irányába ható érdek az egyénnek az emberi jogok garantálása iránti érdekével. Az egyén ebben az esetben tipikusan a terhelt, de adott esetben a sértett vagy egyéb személyek (például szakértő, tanú) is lehetnek azok, akiknek a büntetőeljárás a jogaikat érintheti, korlátozhatja.⁶

Az emberi jogok érvényesülése szempontjából a büntetőeljárás hatályos hazai szabályozását szükséges összevetni az Emberi jogok európai egyezményével (a továbbiakban: egyezmény) és az alaptörvénnyel.

Az európai jogharmonizáció egyik meghatározó alapjaként szolgáló egyezményt 1950. november 4-én írták alá Rómában. Az egyezmény három évvel később lépett hatályba. A hatálybalépés után az egyezményt több kiegészítő jegyzőkönyvvel is módosították; ezek közül a 11. kiegészítő jegyzőkönyv az, amely az emberi jogi jogsértésnél alkalmazott eljárást megváltoztatta, mivel egyedüli szervnek tette meg az Emberi Jogok Európai Bíróságát, megszüntetve az Emberi Jogok Európai Bizottságát.

⁵ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: i. m. 25. o.

⁶ Róth Erika: Az előzetes előtti fogvatartás dilemmái. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 6. o.

A tisztességes tárgyaláshoz való jog

A tisztességes tárgyaláshoz (eljáráshoz) való jogról szóló cikkely (egyezmény 6. cikkely) az egyezmény egyik legjelentősebb cikkelye, mivel ez a bírósági eljárás garanciáinak legfontosabb gyűjtőkategóriája.⁷

Magában foglalja a bírósági eljáráshoz való jogot; az eljárás ésszerű időtartamához fűződő jogot, valamint tartalmazza a büntetőeljárás különleges garanciáit; az ártatlanság vélelmét, továbbá a vélelemhez fűződő jogot és annak részjogosítványait.

Kiemelkedő azért is, mert míg más emberi jogok korlátozhatók valamely alapjog érvényesülése érdekében, addig ebben az esetben erre nincs lehetőség. A tisztességes eljáráshoz való jog korlátozását illetően az AB 6/1998. (III. 11.) határozata így rendelkezik: „*a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye*”. A tisztességes eljáráshoz való jognak mind a büntető-, mind a polgári eljárásban folyamatosan érvényesülnie kell.

Az egyezmény 6. cikkely 1. pontja a tisztességes eljárás „keret szabályaként” ismert, ez a fogalmazás onnan származik, hogy a méltányosság elvének érvényesüléséhez a garanciális rendszer egészének, minden elemének érvényesülnie kell. Az egyezmény szövege a következőképpen határozza meg a tisztességes eljáráshoz való jogot: „*1. Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.*”

A magyar jogszabályok közül az alaptörvény a XXVIII. cikkelyében így rendelkezik a tisztességes eljárás követelményéről: „*(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.*”

⁷ Bár ahogy azt Grád András megfogalmazza: „Az Egyezmény egyik cikkét sem lehet természetesen kiiktatni a „legjelentősebbnek”, azt azonban megállapíthatjuk, hogy az Egyezmény valamennyi cikke közül minden kétséget kizáróan a 6. cikknek alakult ki a legnagyobb esetjoga.” Grád András – Weller Mónika: A Strasbourgi Emberi Jogi Bíraskodás Kézikönyve. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, 258. o.

A Be. 3. §-a is tartalmaz erre vonatkozó rendelkezéseket, az alapvető előírások között rögzíti a bírósági eljáráshoz való jogot, miszerint „*mindenkinek joga van arra, hogy az ellene emelt vádról bíróság döntsön*”.

A bírósági eljáráshoz való jog

A 6. cikkely első bekezdésének legelső fele azt mondja ki, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét bíróság tárgyalja.

A bírósági eljáráshoz való jog a következő részjogokat foglalja magában:

- *a bírósági döntéshez való jog* – ez az elv mind a büntető-, mind a polgári eljárásban érvényesül. A büntetőeljárásban a legalitás elve alapján a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja esetén a hatóságok kötelesek az eljárást megindítani és lefolytatni, ennek végső lépése a bíróság döntése a vádról;
- *törvény által felállított bírósághoz való jog* – e jognak is mindkét eljárásban érvényesülnie kell, polgári ügyekben választottbíróóság is eljárhat. A bíróságot törvény hozza létre;
- *független és pártatlan bírósághoz való jog* – az alaptörvény XXVIII. cikkelye alapján a bíróság független a felektől, a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól, s eljárása során a bíró csak a törvényeknek és lelkiismeretének van alárendelve;
- *nyilvános tárgyaláshoz való jog* – a nyilvánosság egyfajta szűrőrendszert is alkot; két fajtáját különböztetjük meg: az eljárás nyilvánosságát és az ítélet kihirdetésének nyilvánosságát. Ez a jog azonban korlátozható.

Itt jegyzem meg, hogy az egyezményben helyileg elkülönülve található, de idekapcsolódik a 40. cikkely a nyilvános tárgyalásokról és az iratok hozzáférhetőségéről.

Az eljárás ésszerű időtartama

Az egyezmény 6. cikkelyének első bekezdésében a második kardinális pont az ügy ésszerű határidőn belüli tárgyalása és a határozat hozatala, mind a büntető-, mind a polgári eljárásban. Bár sem az alaptörvény, sem a Be. nem rendelkezik határozottan az ügyek ésszerű határidőn belül történő elintézéséről, a gyorsaságra ösztönzés többször is megjelenik a büntetőeljárásról szóló

törvény szövegében.⁸ Az, hogy mit jelentenek pontosan az „eljárás elhúzódása”, a „megfelelő időben” és a „késedelem nélkül” kifejezések, eléggé bizonytalan. A büntetőeljárás maga ad lehetőséget arra, hogy a határidők hosszabbodjanak meghatározott esetben. Így ellentmondás jön létre, mivel ilyenkor akarva-akaratlanul a bíróság „késedelembe” esik.

Strasbourg sem határozta meg az „ésszerű idő” fogalmát, így a vizsgálat során a tényezők összességéből vonja le a következtetést, hogy megfelel-e a követelménynek vagy sem.

Vizsgálja az ügy összetettségét, bonyolultságát; azt, hogy az eljárás résztvevőinek magatartása milyen hatással van az eljárás időtartamára (késleltetik, elhúzzák-e), valamint azt, hogy az eljáró szervek mindent megtettek-e az ügy ésszerű időn belüli befejezése érdekében.

A szempontokat a bíróság a polgári ügyek vizsgálatára dolgozta ki, azonban érvényesek a büntető igazságszolgáltatás területén is.

Az ártatlanság véelme

Az ártatlanság véelmét mint eljárásjogi garanciát minden büntetőügyben érvényesíteni kell. A bűncselekménnyel megvádolt ártatlanságát a büntetőeljárás minden szakaszában vélelmezni kell, egészen addig, amíg a jogerős ítéletet meg nem hozza a bíróság. A büntetőeljárásban részt vevő személyek és hatóságok ezzel az elvvel azt fejezik ki, hogy mindaddig elhiszik, feltételezik a gyanúsított ártatlanságát, amíg ennek ellenkezője be nem bizonyosodik.

Az ártatlanság véelméről az egyezmény 6. cikkelyének második bekezdése rendelkezik: „2. Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.”

De nemcsak ebben, hanem a magyar alaptörvényben, sőt a Be.-ben is találhatóunk rendelkezést az ártatlanság véelméről.

Az alaptörvény XXVIII. cikkelyének második bekezdése szerint „(2) Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg”.

⁸ Az ésszerűség követelménye az egyezményben nemcsak a 6. cikkelyben található meg, hanem az 5. cikk is rendelkezik róla. Ez azonban nem azonos a 6. cikkelyben foglalt ésszerűség követelményével, mivel itt csak az őrizetbe vett, illetve a letartóztatásban lévő személyeknek nyújt védelmet.

Valamint a Be. alapvető rendelkezései között: „7. § *Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.*”

Bár az egyezmény konkrétan használja az „ártatlanság” szót, a magyar jogszabályokban ez a szó nem szerepel, de azonos követelményeket fogalmaznak meg.

Az ártatlanság védelme abszolút jog, tehát korlátozása nem lehetséges. A 941/B/1995 AB határozat azonban azt fogalmazza meg, hogy az ártatlanság védelme nem jelenti azt, hogy az eljáró hatóságok a gyanúsítottal szemben ne alkalmazhatnának bizonyos alapjogokat is korlátozó intézkedéseket. Például ha kényszerintézkedést rendelnek el valaki ellen, de az a törvényeknek megfelelően történik, akkor az nem jelenti az ártatlanság védelmének sérelmét.

Az Alkotmánybíróság az 1284/B/1990. AB határozatban összegezte az ártatlanság védelmének elvét, miszerint az ártatlanság védelme a terhelt számára az eljárás során kedvező eljárásjogi helyzetet teremt azáltal, hogy a hatóságot kötelezi a terhelt ügyféli jellegű jogosultságainak tiszteletben tartására; valamint az elv következménye az, hogy a bizonyítás terhe a hatóságra hárul. Ez pedig nem merülhet ki csakis a bűnösségre utaló és súlyosbító körülmények feltárásában, hanem ugyanúgy kötelesek a mentő körülményeket is feltárni.

Az elvből következik az is, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségét (bűnösségét) csak akkor állapíthatja meg jogerős bírói ítélet, ha az kétséget kizáróan bizonyítást nyert. Ez az *in dubio pro reo* elve, amely a Be.-ben a 4. § (2) bekezdésében kapott helyet.⁹

A védelemhez fűződő jog és részjogosítványai

A védelemhez fűződő jog a következő részjogosítványokat foglalja magában:

- a vádról való megfelelő tájékoztatáshoz való jog;
- a védekezéshez szükséges idő és eszközök biztosításához való jog;
- a tárgyaláson való személyes jelenléthez és a védőhöz való jog;
- a fegyverek egyenlőségéhez való jog;
- tolmáchoz való jog.

Ahogy az előbbi elv, ez is megtalálható az egyezmény 6. cikkelyének (3) bekezdésében, valamint az alaptörvényben is. Az alaptörvény XXVIII. cikkelye

⁹ Róth Erika: i. m. 719–720. o.

egy általános megfogalmazást használ: „(3) A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.”

A Be. is rendelkezik ezekről az eljárási garanciákról külön-külön, az alapvető rendelkezések sorában.¹⁰

Jog a vádról való megfelelő tájékoztatáshoz

Ez a jog a terhelt számára lehetővé teszi, hogy felkészülhessen a védekezésre, hiszen ha nem kap megfelelő tájékoztatást arról, mi ellen kell védekeznie, akkor nem is készülhet fel a vád ellen megfelelően. Akkor megfelelő a tájékoztatás, ha a védekezés előkészítését, gyakorlását lehetővé teszi, vagyis érthetően és részletesen mind a ténybeli, mind a jogi alapokat a vádlott tudomására hozza a „legrövidebb időn” belül. Mivel a legrövidebb időn belül kell, ezért a bizonyítékokat ilyenkor nem kötelező még bemutatni és megnevezni.

A „legrövidebb idő” kritérium esetenként különbözik; más a fogvatartottak, illetve más a szabadlábon védekezők esetében.

A (3) bekezdés a) pontjában azt is megkövetelik, hogy a terheltet az általa értett nyelven kell a vád lényegéről tájékoztatni, s a tájékoztatásnak tartalmaznia kell a védelem előkészítéséhez szükséges információkat. A részletes tájékoztatásnak a tény- és jogkérdéseket is tartalmaznia kell, hogy a védekezéshez való felkészülés lehetősége biztosítva legyen.

A 6. cikkely alapján a tájékoztatási kötelezettség a személy ellen megindított nyomozással kezdődik. Ettől számítandó a „legrövidebb idő”.¹¹

A tolmácshoz való jog

A tolmácshoz való jog a bűncselekménnyel vádolt személy számára jogosultság. Ezt a jogot már részben érintettem a védelemhez való jognál is.

A problematikus része ezen elv érvényesülésének az ingyenesség kérdése. Sokszor találkozhatunk olyan esettel, amikor a tagországok ezt az elvet megsértik, és a bűnügyi költség mellett a tolmács díját is megfizettetik. Holott, mint már említettem, ez egy jogosultság, az ingyenesség elvének érvényesü-

¹⁰ Uo. 723. o.

¹¹ Uo. 724–725. o.

lését nem lehet feltételekhez kötni. Az eljárás kimenetele (felmentés vagy elítélés) azt semmilyen körülmények között nem befolyásolhatja.¹²

Az egyezmény tisztességes eljáráshoz való jogról szóló cikkelyének összetettsége miatt hangsúlyozottan fontos, hogy a lehető legnagyobb mértékben érvényesüljön az eljárásban.

Habár a tagállamok az egyezmény elfogadásával kötelezettséget vállaltak arra, hogy az egyezményben foglaltakat betartják, és garantálják a benne foglalt elvek érvényesülését, mégis megállapítható, hogy a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága előtt lévő ügyek többsége a 6. cikkely megsértéséből származik.

A hatékony jogorvoslathoz való jog

A tisztességes eljáráshoz való jogról rendelkező bekezdés mellett kiválasztott következő cikk a hatékony jogorvoslathoz való jogról szóló 13. cikkely.

E cikkely alapján fordulhatunk jogsértés esetén a bírósághoz. A jogorvoslathoz való jog minden szinten garanciális követelmény, így mind az alaptörvényben, mind a Be.-ben megtalálható. Kötelező megadni a lehetőséget, hogy mindenki fellebbviteli fórumhoz fordulhasson.

Az alaptörvény XXVIII. cikkelye: „(7) *Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.*”

Az alaptörvény tágabban határozza meg a jogorvoslat körét. Azt, hogy kit értünk „mindenkin”, a törvényalkotó az eljárási törvényekben pontosítja, azaz meghatározza, hogy az eljárás mely szereplői lesznek azok, akik a jogorvoslati jog kimerítésére jogosultak lesznek.

A jogorvoslati jogosultság a magyar büntetőeljárásban elnevezését illetően eltérő lehet, figyelemmel arra, hogy az egyes eljárási szakaszokhoz más elnevezés kapcsolódik. Így például a nyomozásban panasz, ellenvetés, felülbírálati indítvány; a bírósági eljárásban: fellebbezés, tárgyalás tartásának kérelme; a rendkívüli perorvoslatok között pedig a perújítás és a felülvizsgálat.

Általános követelményként elmondható, hogy minden ügydöntő határozat ellen lehetővé kell tenni a jogorvoslatot, illetve a jogorvoslati kérelmet más szervnek, vagy azonos szerv magasabb fórumának kell elbírálnia.¹³

¹² Grád András – Weller Mónika: i. m. 422–423. o.

¹³ Róth Erika: i. m. 715–718. o.

A nemzetközi jogi dokumentumokban a jogorvoslathoz való jog két szinten jelenik meg. Egyrészt jelentik az adott nemzetközi dokumentum jogainak és szabadságainak megsértése esetén mindenkit megillető jogorvoslatot; másrészt a bírósági döntések elleni jogorvoslatokat, azaz a határozatok felülvizsgálatának lehetőségét.

Az egyezmény 13. cikkelye így rendelkezik: *„Bárkinak, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”*

A 13. cikkely az egyezménnyel kapcsolatos jogséremlmek tekintetében általánosságban lehetővé teszi a jogorvoslati jogot.

A cikkelynek egyfajta kiegészítése a hetedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkelye, amely kifejezetten a büntetőügyekben való fellebbezési jogról rendelkezik: *„1. Annak, akit bíróság bűncselekmény miatt elítélt, joga van arra, hogy a bűnössége megállapítását, illetőleg a büntetés kiszabását tartalmazó ítéletet felsőbb bírósággal felülbíráltassa. E jog gyakorlását, ideértve azokat az okokat is, melyekre alapítva a jogok gyakorolhatók, jogszabályban kell szabályozni.*

2. E jogot korlátozni lehet a jogszabályok által meghatározott kisebb jelentőségű bűncselekmények esetében, vagy abban az esetben, amikor a szóban forgó személy ügyét első fokon a legfelső bírói fórum tárgyalta, vagy amikor a felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösség megállapítását tartalmazó ítéletet.”

Ez a cikkely közös továbbfejlesztése az 5., a 6. illetve a 13. cikkely garanciarendszerének. Ezek között azonban olyan nagy az átfedés, hogy a gyakorlatban a kiegészítő jegyzőkönyv cikkelye beleolvad az előbb említettekbe. A kérelmezők kifejezetten erre a cikkelyre alig hivatkoznak, legtöbb esetben a 13. cikkelyre való hivatkozás kapcsán említik.

Tehát ebben a cikkelyben az egyezmény maga engedi meg a jogorvoslathoz való jog korlátozását; kisebb jelentőségű bűncselekmények esetében, ha első fokon magasabb bírói fórum járt el, valamint ha a felmentő ítélet ellen benyújtott jogorvoslat folytán hoztak bűnösséget megállapító ítéletet.¹⁴

A 13. cikkely tömör megfogalmazása számos értelmezésbeli problémát okozott. A vizsgálatok tárgya főként az volt, hogy az egyezmény valamely cikkének tényleges megsértése nem elengedhetetlen feltétele-e a cikk alkalmazásának, tehát elegendő-e alapnak az érdemi probléma. Megállapították,

¹⁴ Grád András – Weller Mónika: i. m. 635–636. o.

hogy a cikkelyre való hivatkozásnak nem feltétele valamely másik cikkely tényleges sérelme. Elegendő, ha a másik cikkre való hivatkozás érdemi, tehát ha az egyezmény hatálya alá tartozó kérdéssel kapcsolatos, valamint nem nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen és alaptalan az egyezménnyel.¹⁵

A jogorvoslathoz való jogról a hazai fórumrendszer jogorvoslati jogának kimerítésétől a Strasbourghoz vezető jogi lehetőségek bemutatásáról szóló fejezetekben még szólok.

Összegzésképpen elmondható, hogy bár ez a cikkely nem sorolható a fair eljárás követelményei közé, de ha az eljárás többfokú, a tisztességes eljárás követelményének az eljárás minden szakaszában érvényesülnie kell.¹⁶

A megkülönböztetés tilalma

Az egyezmény 14. cikkelye így rendelkezik: „*A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.*”

Ahogy a már elsöre észrevehető, a 14. cikkely kizárólag az egyezményben meghatározott jogok és szabadságok vonatkozásában tiltja a diszkriminációt, nem pedig általánosságban. Tehát az egyezményben felsorolt emberi jogok diszkriminatív alkalmazása tilos.

A joggyakorlat beigazolta, hogy a 14. cikkely megsértése az esetek legnagyobb többségében szóba sem jöhet egyedül: tehát a 14. cikkely megsértése együtt jár valamely más, az egyezményben foglalt jog megsértésével.¹⁷

A 14. cikkely nem mondható teljesnek, mivel az abban fel nem sorolt jogokhoz kapcsolódó megkülönböztetés nem minősül a cikk megsértésének. E cikkely hiányosságait hivatott korrigálni az egyezmény tizenkettedik kiegészítő jegyzőkönyve. A jegyzőkönyvet 2000-ben írták alá Rómában (hatályos 2005 óta), ezzel lépéseket téve minden ember egyenlőségének előmozdítására.

A leglényegesebb pontot a kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkelyében találhatjuk: „*I. A törvényben meghatározott jogok élvezetét minden megkülön-*

¹⁵ Uo. 620–623. o.

¹⁶ Róth Erika: i. m. 716. o.

¹⁷ Kovács Krisztina: A hátrányos megkülönböztetés tilalma. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: i. m. 372. o.

böztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez való tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”

Ennek alapján a különbség a 14. cikkelyhez képest az, hogy ezzel a kiegészítéssel az egyezmény elismeri, hogy a hátrányos megkülönböztetés nem csupán az egyezménybe foglalt jogok, hanem bármely jog vonatkozásában megállapítható.

A diszkrimináció tilalmára vonatkozó rendelkezés az alaptörvényben is megtalálható. A XV. cikkely így rendelkezik: *„(2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”*

Továbbá az alaptörvény kiemeli a férfiak és nők egyenjogúságát, a törvény előtti egyenlőséget is.

Az alaptörvényben az egyezményből hiányzó pozitív lépések is megtalálhatók.

„(4) Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti.

(5) Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.”

Ezzel a rendelkezéssel az alaptörvény kiemelten hangsúlyozza, hogy a diszkriminálást elveti, s alkotmányos szinten ösztönöz a cselekvésre, az állami garancia nyújtására.

A hazai jogorvoslati fórumok kimerítésétől az Emberi Jogok Európai Bíróságáig

A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságának feladata, hogy eljárjon az Emberi jogok európai egyezményében garantált jogok egyéni és államközi beadványokban állított sérelmének ügyeiben. A tagállamok által Rómában, 1950-ben aláírt Emberi jogok európai egyezménye 1953-ban lépett hatályba. 1959. január 21-én az Európa Tanács Konzultációs Közgyűlése megválasztotta a bíróság első bíráit, és a bíróság 1959-ben kezdte meg működését. 1998. november 1-jétől általános és kizárólagos hatáskörrel van felruházva.

A bíróságnak annyi tagja van (jelenleg negyvenhét), ahány tagállam elfogadta az egyezményt. A bíróság bírái egyéni minőségben járnak el, tehát nem képviselik az államot, amely küldte őket.

A kérelmek benyújtása

Az Emberi Jogok Európai Bíróságához kétféle panasz nyújtható be: az államközi és az egyéni panasz.

Államközi panaszt bármely részes állam kezdeményezhet arra hivatkozással, hogy egy másik részes fél megsértette az egyezményt. A meghatározott feltételek miatt csak kevés esetben nyújtható be ténylegesen, s még kevesebb zárul ítélettel.

A másik lehetőség az egyéni panasz benyújtásának lehetősége. A 11. kiegészítő jegyzőkönyv kizárólagosan a bíróság kezébe adta a panasz elbírálásának hatáskörét; s közvetlenül lehetőséget nyújt az egyén számára, hogy panaszt nyújtson be az Emberi Jogok Európai Bíróságához.

Az egyéni panaszt benyújtó személyek körét az egyezmény 34. cikkelye határozza meg: „*A Bíróság kérelmeket vehet át bármely természetes személytől, nem-kormányzati szervezettől vagy személyek csoportjaitól, akik vagy amelyek azt állítják, hogy az Egyezményben vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvekben biztosított jogok valamely Magas Szerződő Fél részéről történt megsértésének áldozatai. A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy semmilyen módon nem akadályozzák e jog hatékony gyakorlását.*” A kérelem előterjesztéséhez meghatározott feltételeknek kell teljesülniük:

- az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése, amely alkalmas lehet arra, hogy orvosolja a sérelmezett helyzetet (idetartozik a Kúriához benyújtott jogorvoslati kereset, de a rendkívüli jogorvoslati lehetőségek nem);
- a hazai végleges határozat meghozatalától számított hat hónapon belül kell benyújtani, tehát ez egy jogvesztő határidő;
- az egyezmény valamely cikkelyének megsértésén alapuljon a panasz;
- ami a kérelmező által elszenvedett jelentős hátránnyal járjon.

A kérelmet egy vagy több olyan állam ellen lehet benyújtani, amelyre nézve az egyezmény kötelező, de csak abban az esetben, ha a sérelmezett intézkedést vagy mulasztást az érintett állam valamely hatósága, bírósága vagy közigazgatási szerve követte el.

Az alkotmányjogi panasz mint új nemzeti jogorvoslati lehetőség

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulás kapcsán röviden érintenünk kell egy viszonylag új jogintézményt, az úgynevezett valódi alkotmányjogi panaszt, amelyet az alaptörvény új rendelkezései révén létrehozott új alkotmánybírói törvény, a 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) vezetett be.¹⁸

Az új hatásköri szabályok értelmében az Alkotmánybíróság most már nemcsak a jogszabályok és közjogi szervezetszabályozó eszközök, hanem a bírósági döntések és eljárások alkotmányossági vizsgálatát is lefolytathatja.¹⁹ A valódi alkotmányjogi panasz igénybevételének feltétele az Abtv.-ben a következő:

„27. § Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés d) pontja alapján alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés

a) az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és

b) az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.”

Az alaptörvény 24. cikkely (2) bekezdés d) pontja pedig így szól:

„(2) Az Alkotmánybíróság

d) alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját;”

A Velecei Bizottság állásfoglalásában egyetértett az intézmény bevezetésével, kiemelve, hogy az ezáltal létrejövő teljes körű alkotmányjogi panasz lehetővé teszi az alkotmányos jogok átfogóbb védelmét, illetve a jogorvoslati természete folytán az emberi jogi problémák nemzeti szintű rendeződését. Ennek következtében az Alkotmánybíróság minden eddigénél nagyobb szerepet vállalhat az alapjogokon esett egyéni jogsérelmek orvoslásában. Az Alkotmánybíróságnak az alkotmányjogi panasz alapján folytatott eljárásokban elsősorban alapjogvédelmi szerepe van, mert az a feladata, hogy az alaptörvényben garantált alkotmányos alapjogoknak érvényt szerezzen.²⁰

¹⁸ Naszladi Georgina: Alkotmányjogi panasz a parlamenti vitában. Közjogi Szemle, 2012/1., 32. o.

¹⁹ Kelemen Katalin: Van még pálya. A magyar Alkotmánybíróság hatáskörében bekövetkező változásokról. Fundamentum, 2011/4., 89. o.

²⁰ Vissy Beatrix: Az individuális alapjogvédelem kilátásai. Magyar Közigazgatás, 2012/2., 29. o.

Az Abtv. indokolása alapján az alaptörvényben garantált jogokon az alaptörvény *Szabadság és felelősség* című fejezetének cikkei értendők.

Az alaptörvényből említett alapjogok és az egyezmény rendelkezései között tartalmi összefüggés áll fenn, különösen a jogbiztonság, a tisztességes eljárás, a törvényes bíróhoz való jog, a pártatlanság, a fegyverek egyenlősége és a védelemhez való jog vonatkozásában.²¹

Ennek alapján vonhatjuk le azt a következtetést, hogy annak érdekében, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhassunk, az egyezmény 35. cikkének (1) bekezdése alapján az alkotmányjogi panaszt mint hatékony jogorvoslati lehetőséget is ki kell meríteni, ezért ezzel az Alkotmánybírósághoz kell fordulni, és kérni az eljárás lefolytatását.

Tehát a Strasbourghoz fordulás kapcsán új feltételként, új lépésként jelenik meg az alkotmányjogi panasz kimerítése.

Az egyéni panasz elbírálása

A kérelmek beérkezése után az eljárás két részre oszlik: az elfogadhatóság vizsgálatára, valamint az érdemi döntés szakaszára.

Az elfogadhatóság vizsgálata a kérelmek további vizsgálatát rövid úton elvághatja, ha a panasz az említett követelményeket nem tartalmazza. Ekkor elfogadhatatlannak minősítik, és érdemi vizsgálat nélkül elutasítják, azaz nem jut tovább a kérelem a második szakaszba.

Amikor határozat születik a kérelem elfogadhatóságáról, akkor az eljárás a második szakaszba, az érdemi döntés szakaszába lép.

Fő szabály szerint a hét bíróból álló kamara jár el az ügy érdemében, azonban lehetőség van arra – az eljárások gyorsítása érdekében –, hogy ismétlődő ügyekben, amelyekben a bíróság joggyakorlata megalapozott és egyértelmű, a három tagból álló bírói tanács is hozzon érdemi ítéletet. Ha a bíróság megállapítja, hogy jogsértés történt, igazságos elégtételt nyújthat a kérelmezőnek, azaz bizonyos károk megtérítéseként pénzüsszeget ítélhet meg, és az alperesi államot a kérelmező költségeinek megtérítésére is kötelezheti.

A bíróság ítéletei kötelezik az eljárásban részt vevő feleket. Továbbá a bíróság joggyakorlata kötelező az összes részes államra is annyiban, hogy azok az egyezmény és a jegyzőkönyvek hiteles értelmezésének számítanak.

²¹ <http://hagyomiklos.com/hu/content/alkotm%C3%A1nyjogi-panasz>

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Magyarországgal kapcsolatos joggyakorlata

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága elé évente körülbelül ötven ezer beadvány érkezik, azonban ezeknek a kilencven százaléka elfogadhatatlannak bizonyul. Ezt bizonyítja az a statisztikai adat is, amely Magyarország beadványainak számát vizsgálta: a 2012-es évben hazánkból 866 beadvány érkezett, ebből 839-et elutasítottak, mivel az elfogadhatóvá nyilvánítás feltételeinek nem feleltek meg.²²

A bíróság elé került ügyek mintegy harminc százaléka az eljárás ésszerű időtartamának elhúzódását sérelmezi, az egyezmény 6. cikkelye alapján. Nincs ez másképp a magyar vonatkozású ügyekben sem; hazánkból is a legtöbb panasz az eljárás ésszerűtlen elhúzódását vitatja.

Csanádi kontra Magyarország-ügy: a tisztességes tárgyaláshoz való jog megsértése²³

Az ügy alapja a Magyarország ellen benyújtott kérelem (55220/00. szám), amelyet *Csanádi Lajos* (a kérelmező) 1999. december 22-én terjesztett az Emberi Jogok Európai Bírósága elé. A bíróság 2004. március 9-én a második szekcióban kamaraként hozott ítéletet. [Az ügygel összefüggő büntetőeljárás szabályok a Be. 43. § (2) bekezdésének d) pontja a terhelt indítványtételi joga; a 285. § (1) bekezdése a bizonyítási indítványok előterjesztése, illetve a Be. 320. § az észrevételek tételének joga.]

Az alapügy meghatározó pontjai

Az alapügy az 1995. április 20-án közúti baleset gondatlan okozásának vétsége miatt megindított büntetőeljárás. A kérelmező gépkocsiját vezetve egy busszal ütközött, amelyben néhány utas megsérült.

A vádemelésre 1995 májusában került sor, az első tárgyalást a Székesfehérvári Bíróság 1997. január 15-én tartotta. Az eljárás során a kérelmező többször elfogultsági kifogást terjesztett elő, valamint többszöri betegségre való hivatkozása miatt, illetve lakcímváltozása bejelentésének elmulasztása

²² <http://www.echr.coe.int>

²³ Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: Strasbourgi ítéletek a magyar büntetőeljárásban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008, 338–341. o.

következtében való sikertelen idézése miatt a kítűzött tárgyalásokat folyamatosan elhalasztották.

Végül a 2001 májusában tartott tárgyaláson a bíróság megállapította, hogy a baleset óta eltelt idő miatt a bizonyítást teljes egészében meg kell ismételni. A bíróság úgy határozott, hogy nem tart addig helyszíni szemlét, amíg bizonyos tanúkat meg nem hallgatott. Ez 2001 októberében megtörtént. Az ügy még a strasbourgi ítélet meghozatalakor is folyamatban volt a nemzeti bíróság előtt.

A kérelmező panasza

A kérelmező azt sérelmezte, hogy az ügyében indított büntetőeljárás ésszerűtlenül hosszú ideig tartott. A panaszát az egyezmény 6. cikkelyének 1. bekezdésére hivatkozva terjesztette elő, miszerint: *„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.”*

2003. március 18-án hozott határozatával a bíróság elfogadhatóvá nyilvánította a kérelmet.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának vizsgálata szerint a kormány vitatta a panaszt.

A bíróság azt vizsgálta, hogy a kérelmező ügye ésszerű időn belül fejeződött-e be, vagy sem. Amikor megszületett a bíróság ítélete, az alapügyben az eljárás – nyolc éve és kilenc hónapja – még mindig folyamatban volt.

A bíróság az eljárás hosszának ésszerű voltát az eset egyedi körülményeire figyelemmel az esetjogban kialakított szempontok alapján vizsgálta.

Az ügy bonyolultsága kapcsán a kormány előadta, hogy mivel szakértői vizsgálatokat kellett tartani, így az ügy meglehetősen bonyolult volt. A bíróság viszont nem volt meggyőződve arról, hogy az ügy bonyolultsága önmagában magyarázatul szolgálhat az eljárás hosszára.

A kérelmező magatartását vizsgálva megállapították, hogy habár a kérelmező élt a Be.-ben biztosított jogaival (észrevételek tétele, elfogultság bejelentése), ez nem róható a terhére, mivel jogszerű. Enyhítő körülmény azonban, ha a hatóságok munkáját segíti, de nem kötelezhető erre. A bíróság megállapította, hogy a kérelmezőnek a cselekményeivel okozott késedelme nem róható az állam terhére annak eldöntésekor, hogy az eljárás hossza meghaladta-e az ésszerű időt.

A bíróságok magatartásának vizsgálatával kapcsolatban a bíróság azt hangsúlyozta, hogy a nemzeti bíróságnak volt egy egyéves inaktív időszaka (a vádemelés 1995 májusában, az első tárgyalás pedig csak 1997 januárjában volt), amikor nem tűzött ki tárgyalást az ügyben, s ezt az időt a bíróság az állam terhére rója. Bár ez után a hazai bíróság rendszeres időközönként tárgyalást tartott, a bíróság úgy vélte, hogy a hazai bíróságok nem használták fel a rendelkezésükre álló időt arra, hogy az ügy mielőbbi lezárása érdekében felgyorsítsák az eljárást. Ugyancsak hangsúlyozta, hogy az alapügy nyolc éve és kilenc hónapja volt folyamatban.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete

A bíróság megállapította, hogy a kérelmező ügyét nem tárgyalták ésszerű időn belül, ezért az egyezmény 6. cikkelyének 1. bekezdését megsértették, azonban elutasította a kérelmező igazságos elégtétel iránti kérelmét. Mivel a kérelmező csak annyit közölt, hogy nem vagyoni kártérítési igénye is van; de annak pontos összegét többszöri felhívás ellenére is csak jóval később, 2004 februárjában határozta meg, amikor erre már nem volt lehetősége (az előterjesztések benyújtására nyitva álló határidő már lezárult).

Az egyezmény 41. cikkelye a következőt mondja ki: *„Ha a Bíróság az Egyezmény vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvek megsértését állapítja meg és az érdekelt Magas Szerződő Fél belső joga csak részleges jóvátételt tesz lehetővé, a Bíróság – szükség esetén – igazságos elégtételt ítél meg a sérített félnek.”*

A kérelmező 2004 februárjában kelt levelében a bíróságtól egyebek között azt kérte, hogy kötelezze a magyar kormányt félmillió euró előleg kifizetésére. Ilyen körülmények között a bíróság semmilyen összeget nem ítél meg a 41. cikk alapján.²⁴

Összegzés

Az előbbi jogeset is azt bizonyítja, hogy a legtöbb esetben az egyezmény 6. cikkelyének sérelme az, amellyel az emberek az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulnak, és az ügyek nagy része az eljárás időtartamának elhúzó-

²⁴ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"22fulltext":\["22001-61659"\]22}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

dását sérelmezi, hiszen sérül a hatékony jogorvoslathoz való jog mint emberi jog. Természetesen az emberi jogi jogsértések egészét nem lehet kizárólagosan abban a kontextusban vizsgálni, hogy milyen mértékben sérti azt az eljárásjog (mind a büntető-, mind a polgári).

Véleményem szerint az Emberi jogok európai egyezményével olyan átfogó emberi jogi katalógus jött létre, amely kimerítően tartalmazza az emberi jogok gyűjteményét, s amely megfelelő alap arra, hogy azt felhasználva jogsértés esetén az állampolgárok az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhassanak kérelmeikkel.

Az sem vitatható, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának munkája újabb szintre emelte az emberi jogok védelmének lehetőségét, valamint az emberi jogok meglétének garantálását.

Ugyancsak vitathatatlan az is, hogy az emberi jogi egyezmények elvárásai, az emberi jogok és a tisztességes eljárás szavatolásának követelményei, valamint a már elbírált strasbourgji esetjog meghatározók a hazai jogra, illetve a hazai jogalkalmazásra egyaránt.

Összességében úgy vélem, hogy létrejött egy olyan intézményrendszer, amely megfelelően képes kezelni és alakítani a jogsértések kiküszöbölését, és ezáltal képes arra, hogy megfelelő módon garantálja az emberi jogok védelmét.

Végül meg kell említenem, hogy az Európai Unió is fel kíván lépni az emberi jogi jogsértések ellen. Ennek keretében írták alá a tagállamok 2000 decemberében, Nizzában az Európai Unió Alapjogi Chartáját.

A charta tartalmazza azokat a legfontosabb emberi jogokat, amelyeket az Emberi jogok európai egyezménye is. A charta 21. cikkelye tartalmazza a megkülönböztetés tilalmáról szóló rendelkezést, a 47. cikkely a hatékony jogorvoslathoz és tisztességes eljáráshoz való jogot, valamint a 48. cikkely az ártatlanság vélelméhez és a védelemhez való jogot.

Mivel a charta vonatkozásában a legfőbb hatóság a luxemburgi székhelyű Európai Unió Bírósága, így lehetőség nyílik arra, hogy az Európai Unió saját bírósága is bekapcsolódhasson az alapjogi bíraskodásba, és ezzel még szélesebb körben lehetőséget adjon az emberi jogok védelmére, érvényesítésére.²⁵

IRODALOM

Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: Strasbourg ítéletek a magyar büntetőeljárásban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008

²⁵ https://e-justice.europa.eu/content_fundamental_rights-176-maximize-hu.do

- Grád András – Weller Mónika:** A Strasbourgi Emberi Jogi Bíraskodás Kézikönyve. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011
- Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila:** Bevezetés – alapfogalmak. In: **Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila:** Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 25. o.
- Kardos Gábor:** Az emberi jogokat védő nemzetközi jogi intézmények. In: **Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila:** i. m. 144. o.
- Kardos Gábor – Lattmann Tamás:** Nemzetközi jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010
- Kelemen Katalin:** Van még pálya. A magyar Alkotmánybíróság hatáskörében bekövetkező változásokról. *Fundamentum*, 2011/4.
- Kiss Daisy:** A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009
- Kovács Krisztina:** A hátrányos megkülönböztetés tilalma. In: **Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila:** i. m.
- Naszladi Georgina:** Alkotmányjogi panasz a parlamenti vitában. *Közjogi Szemle*, 2012/1.
- Róth Erika:** Az előzetes előtti fogvatartás dilemmái. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Sepúlveda, Magdalena – Banning, Theo van – Gudmundsdóttir, Gudrún – Chamoun, Christine – Genugten, Willem J. M. van:** Human rights reference handbook. University of Peace, Costa Rica, 2004
- Vissy Beatrix:** Az individuális alapjogvédelem kilátásai. *Magyar Közigazgatás*, 2012/2.

KAPCSOLÓDÓ JOGSZABÁLYOK

- Emberi jogok európai egyezménye
 Magyarország Alaptörvénye
 Európai Unió Alapjogi Chartája
 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról
 Complex Kommentár a büntetőeljárás törvényhez
 Az Alkotmánybíróság 1284/B/1990. határozata
 Az Alkotmánybíróság 6/1998. (III. 11.) határozata